

УДК 378.14

Зуєва В.І.

МОВНІ СТРАТЕГІЇ ЯК ЗАСАДА НОВОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Мовні стратегії розглядаються як невід'ємна складова сучасної державної політики України, спрямованої на інтеграцію українського суспільства в європейську спільноту.

Ключові слова: мова, мовна політика, мовні стратегії.

Як один з визначальних чинників поступального розвитку суспільства сучасна вища освіта обов'язана відтворювати і нарощувати його інтелектуальний, духовний та економічний потенціал. Притаманні їй інноваційні процеси сприяють не лише істотному підвищенню теоретичної і практичної підготовки студентів, але й формуванню нової філософії освіти, яка має забезпечити методологічну переорієнтацію вищих навчальних закладів на особистість. Важливу роль у цьому процесі виконують адекватні мовні стратегії, покликані забезпечити інтеграцію українського суспільства в європейську спільноту. Адже це – один із стратегічних пріоритетів України, послідовна державна політика якої в освітній сфері ґрунтується на загальноєвропейських та загальнолюдських цінностях.

Згідно із Законом України „Про засади державної мовної політики” державною мовою є українська мова. Проте істотно розширюється використання регіональних мов, якщо кількість носіїв цих мов становить не менше 10% від населення певного регіону, а в окремих випадках і менше 10%. Зокрема, частина 7 статті 7 закону зобов'язує громадян, які проживають на території, де функціонує регіональна мова або мова меншин, розвивати й використовувати таку мову „у межах території, на якій поширена регіональна мова або мова меншини” [4]. До того ж „здійснення заходів щодо розвитку, використання і захисту регіональної мови або мови меншини, передбачених цим Законом, є обов'язковим для місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, установ, організацій, підприємств, їх посадових і службових осіб, а також громадян – суб'єктів підприємницької діяльності та фізичних осіб” [4].

З погляду В. Кременя, в Україні слід здійснити мовний прорив, який означає, що, кожна молода людина, яка закінчує будь-який навчальних заклад, повинна володіти державною, українською мовою. Це необхідно не стільки для держави або суспільства, скільки для самої людини, щоб у подальшому житті вона була конкурентноспроможною на загальнодержавному рівні. Водночас мовний прорив, окрім утвердження української державної мови, означає й те, що не можна втратити знання російської мови, оскільки для багатьох вона є

рідною. Крім того, мовний прорив передбачає знання англійської або будь-якої іншої мови міжнародного спілкування. Знання таких мов дозволить кожному українцеві бути максимально конкурентноспроможним і дасть можливість максимально реалізувати себе в житті [6, с.8].

Сьогодні мовна політика Української держави виявляється залежною від впливу мови на національну ідентичність. Понад 85% європейських країн не тільки мають, але й роблять національні мови офіційними. В Європі власна мова є однією з визначальних ознак певної національної ідентичності й державності. З огляду на це проблема розробки ефективної мовної політики стоїть перед Україною дуже гостро. Адже недаремно за реальним становищем державної української мови Україну зараховано до тієї групи країн, у яких мова колишньої метрополії залишається у панівному становищі щодо мови національної, незважаючи на зміну її юридичного статусу. Це дало підстави констатувати, що українська мова в Україні де-юре є державною, де-факто – ще ні. Звичайно, законодавче закріплення за українською мовою статусу державної мови на певному етапі сприяло розширенню поля її суспільного використання. Особливо це було помітно у сфері публічної мовної діяльності державного керівництва, діловодства, дошкільного виховання, меншою мірою освіти та інших сфер [1, с. 155].

Незважаючи на це, 3 липня 2012 року Верховна Рада України ухвалила закон про засади державної мовної політики, який передбачає встановлення офіційного використання регіональних мов у роботі місцевих органів державної влади на територіях, де проживають, як мінімум, 10% носіїв мови. На думку фахівців, цей закон руйнує підвалини існування державної мови в Україні і є спробою підмінити поняття „державна мова”, оскільки створює умови, за яких її знання не буде потрібним. Більшість положень закону передбачають умови, за яких особа цілком зможе обходитися регіональною мовою або мовою меншини, що виключає необхідність знати державну мову. „Однак важко уявити собі державу, у якій немає необхідності знати державну мову – як мову, яка об’єднує усіх громадян держави, є засобом міжнаціонального спілкування. Навіть при набутті громадянства знання державної мови є обов’язковим.

Створення умов, за яких особі не потрібно буде знати державну мову як мову міжнаціонального спілкування, є повною суперечністю закладеному у п. 9 ч. 2 ст. 5 закону принципу, за якого кожна особа в суспільстві вільно володіє кількома мовами, на відміну від ситуації, коли окремі мовні групи володіють тільки своїми мовами” [7].

Мало того, цей принцип у законі помилково названий плуралігвізмом, ідея якого виникла свого часу у Франції як протидія засиллю англійської мови у міждержавних та міжнаціональних контактах між європейськими країнами. Зокрема, вона спрямована на збереження європейської мультикультурності, самобутності держав з метою сприяння широкому використанню їх державних мов у міжнаціональному спілкуванні. Плюрилінгвізм передбачає створення умов для того, щоб людина знала не одну європейську мову. Саме на цьому принципі сформований Європейський союз, де офіційними мовами є державні мови усіх держав – його членів. Тобто, цей принцип спрямований на

гарантування використання саме державних мов в межах Європи. А ось встановленими умовами застосування державної мови в Україні новий закон про засади державної мовної політики фактично призводить до того, що Україна як держава втрачає одну зі своїх ознак – державну мову. Це аж ніяк не може сприяти посиленню державності, а тому є загрозою національній безпеці України [7].

Проте державна природа української мови в нашій країні поки ще залишається захищеною її Конституцією. Водночас на міжнародному рівні використання державної мови також залишає бажати кращого. І не тільки тому, що, виїжджаючи за кордон, державні чиновники воліють розмовляти російською з огляду на те, що їх нібито краще розуміють. Закордонні політики й спеціалісти досі переконані, що на теренах колишнього Радянського Союзу для спілкування достатнім є знання ділової російської мови. Під цим оглядом певні проблеми й труднощі поширення української мови можна умовно поділити на об'єктивні й суб'єктивні. Зокрема, об'єктивні проблеми і труднощі викликані серед іншого хронічним недофінансуванням сфери освіти та низьким рівнем життя викладачів, що негативно впливає на рівень мобільності фахівців з викладання іноземних мов та спричинює відтік кадрів у сфері освіти; безпосереднім впливом браку належної фінансової підтримки з боку навчальних закладів на підвищення кваліфікації та наукової роботи викладачів іноземних мов, яка все більше виявляється залежною від допомоги донорських організацій; несприятливим іміджем України в світі, який формують не тільки світові засоби масової інформації, але й різновекторна спрямованість зовнішньої політики держави; низьким рівнем обслуговування та незнанням іноземних мов, з якими стискаються іноземці в Україні, що викликає з їх боку зворотну негативну реакцію щодо всього українського; обмеженим доступом вітчизняних викладачів іноземних мов до мережі Internet (насамперед у сільській місцевості), високою вартістю телефонного та Internet-зв'язку.

До суб'єктивних проблем і труднощів поширення української мови в світі належать низький рівень володіння іноземними мовами серед вітчизняних викладачів, що не сприяє не лише їх фаховій діяльності, але й спілкуванню з іноземними спеціалістами, а іноді й з колегами по роботі; меркантильне ставлення до міжнародних зв'язків та небажання самостійно шукати та обробляти необхідну інформацію; певний потяг до еміграції з огляду на неспроможність реалізувати власний інтелектуальний потенціал у межах неналежного фінансування освіти та оплати праці з боку держави; відсутність розуміння етнокультурної специфіки українців з боку іноземних громадян, що іноді призводить до ігнорування ними української історико-культурної традиції.

Для подолання цих проблем необхідне не тільки чітке формування системи стратегічних пріоритетів у міжнародних зв'язках на загальнодержавному рівні, але й удосконалення роботи кожного навчального закладу. Крім того, цілком назріли й зміни законодавчої природи, які необхідно запровадити для покращення засад функціонування української мови та поліпшення умов життя і праці викладачів. Водночас за останні роки стало

помітно, що поступу в удержавленні української мови немає, оскільки депутатська більшість у Верховній Раді не полишає виразних намагань внести корективи в мовне законодавство України, суть яких полягає у законодавчому закріпленні двох державних мов – української та російської або державної української та офіційної російської мови. Попри ці наміри, представники депутатського корпусу не враховують тих змін, які сталися в Україні за роки незалежності. Утворилася нова система цінностей, пов'язана з крахом старих радянських вартостей. З цим процесом тісно поєдналося й руйнування моральних підвалин життєдіяльності українців. Проте пробудження самосвідомості виявилось наслідком того, що вони звернулися до своїх коренів, ідентифікації власної мовно-культурної приналежності з державою.

До того ж відкриття кордонів дало можливість українцям поїхати за кордон не тільки на заробітки, але й з метою навчання, ознайомлення з культурою інших народів тощо. Це зробило актуальним питання вивчення іноземних мов, оскільки люди, які знають окрім української ще й англійську, німецьку, французьку та інші мови відразу мають альтернативну можливість спілкування, одержання інформації, а також навчання у зарубіжних навчальних закладах. З огляду на це в Україні знайшли розуміння ідеї мовного плюралізму. Як зазначає І. Камартін, „кожна людина зокрема має бути коли-небудь в змозі переконати себе у перевагах зростаючої багатомовності: лише тоді багатомовність стане цінністю, яку можна буде далекосяжно захищати на державно-політичному рівні. В наш час багатомовність у Швейцарії належить до доброго тону нації. Властиво, цілком не потрібно докладно перерахувати її принади. Завжди існувала досить значна частина населення, для якого перевага говорити принайменше німецькою і французькою мовами означала не лише культурне надбання, але й несла певні вигоди в практичному житті. І незрозуміло, чому б сьогодні ситуація мала змінитися, навіть якщо англійська мова справді стала для швайцарців найважливішою другою іноземною мовою. Шкільна система й далі робить наголос, в першу чергу, на основні мови Швейцарії, принаймні у загальноосвітніх школах підвищеного типу. А тому дещо дивним є твердження, нібито справа вивчення другої чи навіть третьої мови за цей час у Швейцарії дещо погіршилась. До того ж коли врахувати, що методи вивчення мови орієнтуються сьогодні набагато більше на конкретні мовленнєві ситуації, аніж на мету завчити максимальну кількість слів і граматики. До цього додається ще й те, що повсюди у Швейцарії є можливість переглядати телевізійні програми трьох мовних регіонів, які мають власні телеканали. Як би там не було, а це веде до імовірних постійних точок перетину з іншими мовами. Інші, щойно розпочаті спроби взаємних контактів між мовними групами – приміром учнівський і студентський обмін – теж сприяють позбавленню евентуального страху дотикання. У зменшенні привабливості так званого „року французької Швейцарії” винна зрештою не стільки мовна лінь, як змінені соціальні потреби молоді. Адже усі три великі мови Швейцарії не втратили, як відомо, за останніх п'ятдесят років свого престижу. Хіба що треба було змиритися з фактом, що для більшості людей західного світу англо-американські реалії є складовою частиною сучасного способу життя” [5].

Незважаючи на те, що мови розрізняються між собою, українці прагнуть, окрім своєї рідної, вивчати також і чужі мови. Однак серед учених наявні альтернативні погляди щодо такого бажання. Одні з них вважають, що різні мови абсолютно різнорідні й переклад з однієї мови на іншу априорі абсолютно недосяжний. Інші припускають, що переклад є теоретично можливим завдяки деякій загальній для всіх мов першооснові. Друге припущення своєю чергою призводить до нової дилеми: або першооснову потрібно спочатку знайти, і це означає більш поглиблений пошук прамови; або цю першооснову слід збудувати логічним шляхом, що ставить перед лінгвістами завдання створення нової, універсальної мови. Але яка б мова не була першоосновою – прामова чи нова універсальна мова, – вона має бути репрезентована в усій повноті своєї фонетики, лексики, синтаксису, риторики. Цікавим щодо цього є зауваження П. Рікера: „Я, признаюся, розгублений. З одного боку, мені, звичайно, більш приємно думати, що двері, які ведуть в царину іноземної, завжди відкриті й що в них повсякчас можна увійти. Однак вражає той факт, що, незважаючи на всю розмаїтість людства і мов, якими воно розмовляє, переклад з мови на мову завжди можливий. Крім того, не накопичивши свого власного досвіду входження в іноземну мову, хіба могли б ми побачити свою рідну мову очима іноземця? І нарешті, якби не було цього накопиченого нами досвіду, хіба не погрожувала б нам гірка доля замкнутися у власному монолозі, залишившись наодинці зі своїми книгами? Отже, честь і слава мовній гостинності!

Проте, я виразно бачу й протилежну сторону проблеми – роботу мови над собою” [8, с.5].

Отже, незалежно від лінгвістичних поглядів щодо можливості перекладу з однієї мови на іншу, будь-якій серед них належить особливе місце в повноцінному залученні індивідів до культури, духовних, моральних, інтелектуальних цінностей і традицій. По суті, мова – не тільки засіб комунікації, але й ключ, який дозволяє розкривати закодовані в культурі традиційні значення. Ефективне прилучення до культурного надбання відбувається не стільки шляхом ознайомлення з предметами, текстами і символами, скільки через безпосереднє спілкування з живими носіями різних ідей і традицій. “Специфічні ефекти багатомовності, пов’язані з глибинним розумінням закладених у текстах змістів, можна простежувати й на мікрорівні. Мабуть, кожному, хто вільно володіє кількома мовами, доводилося мати справу з цікавим феноменом. Під час авторського перекладу тексту або одночасної роботи з ідентичними текстами різними мовами часто виявляються неточності та нечіткість викладу, непомітні при використанні лише однієї мови” [3]. Бо володіння мовою – це не лише досконале знання лексики й граматики, але й уміння ними належним чином оперувати. Тому важливим аспектом оволодіння будь-якою мовою є мовленнєва діяльність, або діяльність із мовою.

Мовленнєва діяльність як комунікативний процес об’єднує мову й мовлення в одноцілість. „Але в той час як мова має своє матеріальне втілення (граматичні, лексичні, фонетичні засоби), мовлення – це віртуальне поняття, яке має потенційно виявитися в процесі формування та формулювання думки.

При цьому мовлення використовує мову як соціально вироблений інструмент, формуючи й формулюючи думку мовними засобами. Мова й мовлення – різні поняття, але існують вони одне в одному. І хоча мова та мовлення є двома різними системами (перша – фізична, друга – процесна), у навчанні вони об'єднуються – через мову (мовні засоби) в процесі мовлення (формування й формулювання думки). Це означає, що в навчанні мовленнєвої діяльності відбувається одночасне, паралельне вивчення й мовної системи (мовного матеріалу), й мовлення.

Звісно, процес цей складний. Набагато легше навчати просто мови, тобто мовного матеріалу, що, на жаль, переважає у нас і в підручниках, і в практиці вивчення іноземних мов у школі. Зміни, якщо й відбуваються, то дуже повільно – в основному за рахунок праці талановитих викладачів-новаторів” [2, с. 1]. І хоча про це знають не лише фахівці, однак учнів і студентів дотепер традиційно навчають мові як філологів. Це призводить до їх перевантаження великою кількістю лексичного і граматичного матеріалу, потрібного переважно професійному лінгвісту, а не користувачеві мови. Тим часом переважна більшість людей прагне послуговуватися нею саме як користувачі – для спілкування, листування, читання професійної літератури. Отож, держава марно витрачає великі кошти на всеосяжне (а фактично малопродуктивне) оволодіння індивідами іноземними мовами в системі середньої та вищої освіти. Тоді як тим, хто вивчає певну мову, сьогодні необхідно не стільки навчитися читати і перекладати тексти, скільки вміти нею вільно спілкуватися. Водночас слід мати на увазі, що справжню здатність до вивчення іноземних мов мають тільки 6% населення. Виявляється, під час вивчення певної мови значну роль відіграють індивідуальні психологічні якості, акторські здібності й навіть будова мовного апарату людини. Проте вивчити мову для того, щоб висловлюватися і розуміти іншого може кожний. Цьому мають сприяти новітні технології і методики вивчення іноземних мов, спрямовані на формування у тих, хто навчається уміння аналізувати, узагальнювати, робити висновки, бачити проблеми і вирішувати їх, критично мислити, самостійно міркувати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Городенська К. Роль державних і академічних інституцій у випрацюванні мовної політики / К. Городенська // Державність української мови і мовний досвід світу. Матеріали міжнародної конференції. – К.: 2000. – 444 с.
2. Горкун М. Чому ми не поліглоти? / М. Горкун // День, 2003. – № 137. – 8 серпня.
3. Гуцал А. Україна на порозі третього тисячоліття: шляхи, які ми вибираємо / А. Гуцал // Дзеркало тижня, 2000. – 5-12 серпня. – № 31.
4. Закон України „Про засади державної мовної політики” // Електронний ресурс. Режим доступу – <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
5. Камартін І. Багатомовна нація / І. Камартін // Електронний ресурс. Режим доступу – <http://www.ji.lviv.ua/n23texts/camartin.htm>
6. Кремень В. Як нам реорганізувати освіту / В. Кремень // Дзеркало тижня. Україна, 2011. – № 13. – 8 квітня.

7. Правовий висновок Центру політико-правових реформ щодо закону „Про засади державної мовної політики” // Електронний ресурс. Режим доступу – <http://www.pravo.org.ua>
8. Рикер П. История и истина / П. Рикер. – СПб.: Алетейя, 2002. – 397 с.

Языковые стратегии рассматриваются как неотъемлемая составляющая современной государственной политики Украины, направленной на интеграцию украинского общества в европейское сообщество.

Ключевые слова: язык, языковая политика, языковые стратегии.

Linguistic strategies are examined as an inalienable constituent of modern public policy of Ukraine, sent to integration of Ukrainian society in European community.

Keywords: language, linguistic policy, linguistic strategies.